

Proefschriften

Opvattingen over sociale zekerheid begrijpen. Een cultuursociologische aanpak

Understanding welfare attitudes. A cultural-sociological approach

Thijs Lindner

Erasmus Universiteit Rotterdam
lindner@essb.eur.nl
www.pure.eur.nl/en/persons/thijs-lindner

Thijs Lindner promoveerde op 15 november 2024 aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Promotoren: prof. dr. Willem de Koster en prof. dr. Jeroen van der Waal.

Mensen verschillen aanzienlijk in hun opvattingen over sociale zekerheid en herverdeling. Deze opvattingen gaan bijvoorbeeld over hoe uitgebreid de verzorgingsstaat moet zijn, over overheidsinmenging in inkomensondersteuning, over welke groepen gedekt zouden moeten worden door dit beleid, of over wat mensen in de bijstand terug zouden moeten doen voor het geld dat ze ontvangen. Inzicht in deze opvattingen – vaak kortweg aangeduid als *welfare attitudes* (wat zoveel betekent als ‘sociale zekerheidsopvattingen’) – is relevant omdat ze gaan over de legitimiteit van de verzorgingsstaat en de invloed van de overheid op het bestaan van mensen.

Ik laat in dit proefschrift zien dat een nieuwe aanpak noodzakelijk is om beter begrip te krijgen van sociale zekerheidsopvattingen. Het is cruciaal om op de percepties van sociale zekerheid van mensen zelf te focussen, en op hoe zij reageren op informatie daarover. In dit proefschrift doe ik dit door een cultuursociologische aanpak toe te passen en demonstreer ik de bruikbaarheid hiervan voor het onderzoek naar opvattingen in het algemeen. Deze cultuursociologische aanpak behelst dat ik de betekenis die mensen zelf geven aan het fenomeen analyseer, en bekijk hoe hun specifieke wereldbeelden de reacties op veelbesproken vraagstukken gelieerd aan sociale zekerheid vormgeven.

De aanleiding, onderzoeksvraag en context

Hoofdstuk 1 bespreekt de redenen om sociale zekerheidsopvattingen te analyseren via een cultuursociologische aanpak. Mijn argumentatie berust op: a) de vaststelling dat er verschillende voorbeelden zijn waarbij op het oog verschillende groepen burgers een standpunt delen, wat lastig te begrijpen is in het licht van bestaande theorieën, en b) de vaststelling dat sommige groepen vreemd genoeg weinig ontvankelijk zijn voor informatie over markante vraagstukken binnen de sociale zekerheid, terwijl anderen hier wel ontvankelijk voor zijn. Ook merk ik in dit hoofdstuk op dat het veld voornamelijk een aanpak gebruikt waarbij de redenen voor de steun voor sociale zekerheid worden bestudeerd door te kijken naar de bevolking als één geheel. Hierbij wordt verondersteld dat de redenen om ergens voor of tegen te zijn voor iedereen hetzelfde betekenen. We kunnen echter helemaal niet aannemen dat dit het geval is, aangezien sociale zekerheid verschillende dingen kan betekenen voor verschillende groepen burgers.

Het eerste hoofdstuk bespreekt verder de cultuursociologische aanpak door de twee centrale concepten uit te leggen: *betekenissen* en *wereldbeelden*. De eerste refereert aan een cultureel schema: een gedeelde notie van wat een fenomeen behelst en hoe dit zich verhoudt tot andere sociaal-politieke fenomenen. Het tweede refereert aan percepties van de wereld om ons heen, en het kadert hoe we informatie over publieke problemen verwerken. Deze twee concepten maken deel uit van de centrale onderzoeksvraag van het proefschrift: *welke betekenissen geven burgers aan prangende sociale zekerheidsvraagstukken en welke rol spelen wereldbeelden in het vormgeven van het effect van informatievoorziening over deze vraagstukken?*

Vervolgens wordt de context waarin dit project werd uitgevoerd besproken: Nederland. Er worden drie redenen besproken om op Nederland te focussen. Kortgezegd zijn deze: 1) dat er grote variatie is in de opvattingen tussen Nederlandse burgers; 2) dat de Nederlandse institutionele transformatie van een genereuze verzorgingsstaat naar een minder genereus systeem gebaseerd op activerend arbeidsmarktbeleid (in het Engels vaak aangeduid met de term ‘*active labour market policies*’) zich ook op andere plekken voordeed, waardoor de institutionele context op dat vlak vergelijkbaar is met andere plekken; en 3) dat ik goed bekend ben met de Nederlandse cultuur, tradities en instituties, wat essentieel is om te kunnen interpreteren hoe burgers betekenis geven aan sociale zekerheid en de wereldbeelden die hun standpunten beïnvloeden te kunnen begrijpen.

In de tweede helft van dit hoofdstuk worden de vier empirische studies geïntroduceerd die ik in de hoofdstukken 2 tot en met 5 heb uitgevoerd om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, alsmede het concluderende hoofdstuk 6.

Uiteenlopende percepties over uitkeringen

Hoofdstuk 2 beschrijft de eerste empirische studie, die focust op het blootleggen van verschillende interpretaties die mensen hebben van uitkeringen. Deze werden

---

onderzocht via focusgroepen met Nederlandse burgers. Om er zeker van te zijn dat er variatie in deze percepties werd blootgelegd, rekruteerde ik een diverse set van deelnemers. Zo lukte het om in totaal 48 personen deel te laten nemen, verdeeld over 11 sessies, verspreid doorheen het land. De personen varieerden op relevante achtergrondkenmerken, zoals sociaaleconomische positie, migratieachtergrond, institutioneel wantrouwen, en uitkeringsafhankelijkheid. De sessies werden georganiseerd met deelnemers met dezelfde kenmerken, zodat een omgeving werd gecreëerd waarin deelnemers zich veilig voelden het eigen perspectief te kunnen uiten over dit gevoelige onderwerp. Er was dus sprake van diversiteit in achtergrondkenmerken tussen de sessies, en uniformiteit in die kenmerken binnen de sessies. De diversiteit aan betekenissen die achterhaald is laat zien dat deze opzet goed heeft gewerkt.

Middels een analyse van de transcripten van de focusgroepen, identificeerde ik drie verschillende discoursen. In het eerste discours, *uitkeringen als zelfverantwoordelijkheid en wederkerigheid*, worden uitkeringen gezien als een beperkt goed om burgers in leven te kunnen houden, terwijl het stelsel ook moet prikkelen om werk te vinden om zo de ‘schuld’ te vereffenen aan diegenen die het stelsel vergoeden. In het tweede discours, *uitkeringen als participatie en solidariteit*, worden uitkeringen gezien als manier om participatie in de samenleving mogelijk te maken voor diegenen die dit zelf niet (goed) kunnen. Dit is wel onderhevig aan het naleven van de maatschappelijke moraal over uitkeringen. In het derde discours, *uitkeringen als welzijn en zelfontplooiing*, worden uitkeringen beschouwd als een manier waarop iedereen goed verzorgd wordt en zelfontplooiing mogelijk moet maken, waar iedereen onbeperkt recht op moet hebben, zij het wel dat de meest hulpbehoevenden voorrang moeten krijgen.

Deze verschillende discoursen gaan gepaard met verschillende ideeën over de functie van uitkeringen, de relatie tot arbeid en wie er recht op zouden moeten hebben. De bevindingen laten zien dat uitkeringen op zeer verschillende manieren geïnterpreteerd worden door burgers. Dit suggereert dat een identieke mate van steun voor sociaal beleid heel verschillende betekenissen kan hebben.

De betekenissen die Nederlanders aan verzorgingsstaatchauvinisme geven

In hoofdstuk 3 bespreek ik de tweede empirische studie. De focus hiervan was vergelijkbaar met de eerste, namelijk het blootleggen van verschillende betekenissen die mensen geven aan een vraagstuk binnen de sociale zekerheid. Voor deze studie onderzocht ik hoe mensen denken over het vraagstuk of immigranten toegang moeten krijgen tot de sociale zekerheid (ook wel aangeduid met “verzorgingsstaatchauvinisme”). Dit deed ik met gegevens verkregen met een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking ($n = 2.138$). Dat is uniek, want interpretatief onderzoek wordt voornamelijk gedaan met kwalitatieve data over een beperkte, selecte, groep mensen, zoals in het vorige hoofdstuk. Ik gebruikte de innovatieve sta-

---

tistische techniek correlatieve klasseanalyse (*correlational class analysis* (CCA) in het Engels) om verschillende zogeheten overtuigingsystemen (belief systems in het Engels) bloot te leggen onder de Nederlandse bevolking. Door te analyseren hoe in elk overtuigingsstelsel surveyvragen over verzorgingsstaatschauvinisme samenhangen met andere surveyvragen, kon ik de voor elk overtuigingsstelsel unieke betekenis van verzorgingsstaatschauvinisme achterhalen.

Surveyvragen over verzorgingsstaatschauvinisme (het willen beperken van sociale zekerheid voor immigranten) werden in verband gebracht met surveyvragen over onderwerpen die volgens de bestaande literatuur daarvoor het meest relevant zijn: ethnocentrisme (een negatief beeld over etnische anderen); laissez-faireïsme (een voorkeur voor beperkte overheidsinmenging bij economische herverdeling); sociaal wantrouwen; en religieuze orthodoxie (een strikte religieuze opvatting). Ik interpreteerde de unieke patronen tussen deze vragen met behulp van een analyse van de sociale achtergronden van elk overtuigingsstelsel. Dit deed ik aan de hand van factoren waarvan bekend is dat ze de wereldbeelden van mensen vormgeven: sociaaleconomische positie, opleiding, politieke voorkeur en religieuze denominatie.

Ik ontdekte en interpreteerde zo vijf verschillende overtuigingsystemen omtrent verzorgingsstaatschauvinisme, die elk zowel voor- als tegenstanders voor het toekennen van uitkeringen aan migranten bevatten. Deze overtuigingsystemen zijn: 1) conventioneel conservatief – progressief; 2) economisch exclusief – inclusief; 3) wan- of vertrouwen in etnische anderen; 4) traditioneel communitaristisch – seculier inclusief; en 5) seculier exclusief – religieus geïnspireerde compassie.

Deze bevindingen laten zien dat een gedeelde mate van verzorgingsstaatschauvinisme heel verschillende dingen kan betekenen. Bijvoorbeeld: steun voor een verzorgingsstaatschauvinistisch standpunt kan gebaseerd zijn op het uitsluiten van immigranten van sociale zekerheid vanwege hoofdzakelijk economische redenen. Of het kan gebaseerd zijn op een traditioneel communitaristische betekenis waar het idee is dat sociale zekerheid beperkt moet worden tot de traditioneel-religieuze gemeenschap (met andere woorden: de cultureel oorspronkelijke bevolking). De bevindingen laten ook zien dat wat vaak gezien wordt als de conventionele manier van kijken naar dit vraagstuk – conventioneel conservatief – progressief, waarbij het vraagstuk eenvoudigweg onderdeel is van een bredere botsing tussen allerlei conservatieve en progressieve standpunten – slechts aanwezig is onder een minderheid van de bevolking. Tot slot laten de bevindingen ook zien dat, gezien deze betekenissen, de rol van religie een opvallende rol speelt, zeker met het oog op het sterk gesecculariseerde karakter van Nederland.

Effect van informatie over de oververtegenwoordiging van etnische minderheden onder bijstandsgerechtigden

In hoofdstuk 4 wordt de derde empirische studie besproken, waarbij de analyse verschuift naar de invloed van informatievoorziening op de opvattingen van mensen.

Meer specifiek analyseerde ik in dit hoofdstuk wat blootstelling aan informatie over de oververtegenwoordiging van etnische minderheden onder bijstandsgerechtigden doet met de percepties van mensen over bijstandsgerechtigden. Dit is een sailant maatschappelijk vraagstuk, omdat dit soort informatie vaak wordt gerapporteerd en besproken in de media en in beleidsstukken, waardoor veel mensen eraan blootgesteld worden. Gebaseerd op bestaand onderzoek verwacht ik dat dit soort informatie een performatieve werking heeft: de representatie hiervan heeft een bepaalde uitwerking op de opvattingen van mensen. Ik bestudeer in dit hoofdstuk wat voor uitwerking dit precies is.

In het hoofdstuk licht ik toe dat blootstelling aan informatie over de oververtegenwoordiging van etnische minderheden onder bijstandsgerechtigden ofwel een positiever of een negatiever houding ten opzichte van bijstandsgerechtigden kan veroorzaken. In het kort houdt het eerste in dat de informatie geïnterpreteerd kan worden als de uitkomst van omstandigheden buiten de controle van bijstandsgerechtigden zelf (zoals door arbeidsmarktdiscriminatie). Het tweede houdt in dat de informatie geïnterpreteerd kan worden via negatieve stereotypen over etnische minderheden. Omdat overtuigingen over etnische anderen hoogstwaarschijnlijk een rol spelen in hoe de informatie wordt geïnterpreteerd, analyseer ik in deze studie ook of wereldbeelden, geïndiceerd door de mate van ethnocentrisme, vormgeven hoe mensen reageren op de informatie.

Deze studie was vooraf geregistreerd: de hypothesen, het onderzoeksdesign, de benodigde steekproef, en de precieze formulering van de surveyvragen werden vooraf vastgelegd. De hypothesen werden getoetst met een experiment opgenomen in een originele survey die werd gehouden onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking. In het experiment werd een willekeurig geselecteerde groep blootgesteld aan informatie over de oververtegenwoordiging van Nederlandse burgers met een Marokkaanse migratieachtergrond onder bijstandsgerechtigden, terwijl een controlegroep hier niet aan werd blootgesteld.

Ik vond dat blootstelling aan dergelijke informatie de negatieve stereotypen over bijstandsgerechtigden in het algemeen versterkte onder de meest ethnocentrische burgers. Dit geeft aan dat blootstelling aan dit type statistische informatie polariserende tendensen heeft, omdat het leidt tot meer negatieve stereotypen over bijstandsgerechtigden onder een substantieel deel van de bevolking dat meer ethnocentrisch is, terwijl het geen invloed heeft op het beeld van bijstandsgerechtigden onder het aanzienlijk kleinere deel van de bevolking met een minder ethnocentrisch wereldbeeld.

Bevordert informatie over ongelijkheid steun voor een basisinkomen?

In hoofdstuk 5 bespreek ik de laatste empirische studie, die een vergelijkbaar design had als de vorige: een survey-experiment gehouden onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking om een causaal verband te analyseren. Voor deze studie heb ik bekeken hoe we steun voor een veelbesproken alternatief

---

voor ons huidig sociaal stelsel kunnen begrijpen: een universeel basisinkomen (UBI). Dit stelt een inkomen voor dat bestaanszekerheid moet garanderen en aan elke burger zonder voorbehoud wordt verstrekt.

In dit hoofdstuk bespreek ik dat steun voor een UBI beperkt is, ondanks dat veel groepen in een precaire situatie leven. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat velen het meritocratische karakter van onze samenleving overschatten: het idee dat hard werken leidt tot een goede baan en inkomen. Dit idee zal waarschijnlijk weerstand tegen een UBI inspireren, omdat een UBI een gebrek aan inzet en ambitie zou belonen. Hierdoor geïnspireerd vroeg ik of blootstelling aan het *niet-meritocratische karakter* van ongelijkheid van invloed is op overtuigingen over ongelijkheid, en, in het bijzonder, op steun voor een UBI.

In tegenstelling tot mijn verwachtingen vond ik dat confrontatie met informatie over het niet-meritocratische karakter van twee verschillende vormen van ongelijkheid geen effect heeft op steun voor een UBI. Ik onderzocht of wereldbeelden met betrekking tot economisch egalitarisme, verzorgingsstaatchauvinisme, of institutioneel vertrouwen van de respondenten, of hun inkomen, deze relatie beïnvloedde. Dat bleek niet het geval. Het bleek wel dat de informatie leidde tot meer steun voor herverdeling in het algemeen. Samengevoegd suggereren deze bevindingen dat een UBI als te radicaal wordt gezien in Nederland om het niet-meritocratische karakter van ongelijkheid aan te pakken.

Conclusie, discussie en implicaties

Hoofdstuk 6 bespreekt de algemene conclusie en de verschillende implicaties van de empirische studies uit de voorafgaande hoofdstukken. Ik behandel hier hoe de bevindingen van hoofdstukken 2 en 3 het eerste deel van de onderzoeksvraag beantwoorden – *welke betekenissen geven mensen aan prangende sociale zekerheidsvraagstukken?* – en hoe hoofdstukken 4 en 5 dat doen voor het tweede deel – *welke rol spelen wereldbeelden in het vormgeven van opvattingen over sociale zekerheid onder burgers?*

Met betrekking tot hoofdstukken 2 en 3 concludeer ik dat de verschillende betekenissen die gegeven worden aan vraagstukken over uitkeringen en de toegang hiervan voor immigranten suggereren dat ogenschijnlijk identieke standpunten substantieel verschillende posities kunnen inhouden voor mensen zelf.

Gebaseerd op hoofdstuk 4 observeer ik dat wereldbeelden sociale zekerheidsopvattingen kunnen vormgeven, en verschillen in wereldbeelden leiden tot verschillende reacties op dezelfde informatie. Specifiek is dat etnocentrisme reacties op blootstelling aan informatie over de oververtegenwoordiging van leden van etnische minderheden onder bijstandsgerechtigden modereert. Deze modererende rol van wereldbeelden op de relatie tussen informatievoorziening en de opvattingen van mensen is echter geen wondermiddel om de verschillende reacties onder de bevolking beter te begrijpen. Hoofdstuk 5 laat namelijk zien dat wereldbeelden met

---

betrekking tot economisch egalitarisme, verzorgingsstaatchauvinisme, of institutioneel vertrouwen het effect van blootstelling aan het niet-meritocratische karakter van ongelijkheid op steun voor een UBI niet beïnvloeden.

Hoofdstuk 6 vervolgt door de empirische en analytische bijdragen van het proefschrift voor de academische velden over sociale zekerheidsopvattingen en publieke opinie te bespreken, beginnend met drie empirische. Ten eerste, de conclusie dat mensen een verschillende betekenis toekennen aan vraagstukken binnen de sociale zekerheid is relevant voor bestaand onderzoek naar deze opvattingen. Dit komt doordat het de reeds bekende observatie dat deze opvattingen multidimensionaal zijn, verdiept. Een voorbeeld van deze multidimensionaliteit is dat sommige opvattingen gaan over specifieke beleidsimplementaties, terwijl andere opvattingen gaan over meer algemene overtuigingen. Ik laat zien dat zulke dimensies niet van hetzelfde belang zijn voor alle burgers: sommigen denken alleen aan bepaalde dimensies bij hun percepties over sociale zekerheid, terwijl anderen alleen aan heel andere dimensies denken.

Ten tweede, de bevinding dat de percepties van mensen over bijstandsgerechtigden vorm worden gegeven door hun specifieke wereldbeeld (mate van ethocentrisme in hoofdstuk 4), laat zien dat informatie over de oververtegenwoordiging van etnische minderheden onder bijstandsgerechtigden polariserende tendensen teweegbrengt onder de bevolking. Dit komt doordat de blootstelling aan de informatie alleen een effect had onder degenen met een meer ethocentrisch wereldbeeld, en geen duidelijke reactie teweegbracht onder andere groepen. Daarmee laten de bevindingen uit hoofdstuk 4 zien dat feiten niet voor zichzelf spreken.

Ten derde, laten de nulbevindingen uit hoofdstuk 5 zien dat het analyseren van de modererende rol van wereldbeelden op de relatie tussen informatievoorziening en sociale zekerheidsopvattingen geen wondermiddel is om (onverwachte) reacties onder de bevolking beter te kunnen begrijpen. Dit komt doordat er geen heterogeniteit in reacties werd blootgelegd, omdat het lijkt alsof de Nederlandse bevolking over de gehele linie het beleidsvoorstel – een universeel basisinkomen – als te radicaal beschouwd om het niet-meritocratische karakter van ongelijkheid op te lossen.

Het hoofdstuk bespreekt dan de analytische bijdragen van het proefschrift voor de velden over sociaal beleid, de politieke wetenschappen, en, meer in het algemeen, voor onderzoek naar publieke opinie. Ik demonstreer hoe een *betekenisgerichte relationele aanpak* om de opvattingen van mensen over prangende vraagstukken te analyseren deze velden verder kan brengen. In het kort veronderstelt deze aanpak dat verschillende groepen een geheel verschillende betekenis geven aan maatschappelijke vraagstukken, wat een cruciaal aspect is dat vaak over het hoofd wordt gezien. In het hoofdstuk wordt in meer detail uiteengezet wat de aanpak behelst en wat de toegevoegde analytische waarde ervan is.

Een ander belangrijk aspect van dit hoofdstuk bespreekt de implicaties van de Nederlandse context. Hier wordt besproken hoe eigenschappen van deze context

---

de generaliseerbaarheid van de bevindingen beïnvloedden. Deze omvatten, onder andere, een bespreking van de institutionele grondbeginselen van de Nederlandse verzorgingsstaat en de verhouding met publieke opinie, de uniekheid van etnische stereotypen die gepaard gaan met percepties over bijstandsgerechtigden, het soort beleidsalternatieven dat als reëel wordt beschouwd en een bespreking van politiek en institutioneel wantrouwen. Ook geeft hoofdstuk 6 een aantal voorzetten voor vervolgonderzoek.

In de laatste paragraaf van hoofdstuk 6 reflecteer ik op de aanpak en het ontwerp van de onderzoeken die uitgevoerd zijn. Met betrekking tot de betekenisgerichte relationele aanpak, geef ik drie aanvullingen die vervolgonderzoek op kan pakken. Deze aanbevelingen kunnen de geloofwaardigheid verstevigen van de bevindingen die via deze aanpak zijn verkregen in dit proefschrift. Ten eerste kan de interpretatie van betekenissen die mensen toekennen aan een fenomeen, via CCA blootgelegd, verstevigd worden door ze te bespreken met burgers. Ten tweede kan de betekenisgerichte relationele aanpak verstevigd worden door de rol te analyseren die overtuigingsystemen spelen in het vormgeven van verschillende reacties op informatievoorziening. Ten derde is het zaak om op een meer systematische manier de rol van sociale achtergronden in het vormgeven van verschillende overtuigingsystemen tussen burgers te analyseren.

Gezien de variëteit van betekenissen die zijn blootgelegd doorheen de eerste helft van dit proefschrift, bespreek ik in de laatste paragraaf van hoofdstuk 6 ook hoe de selectie van bepaalde vraagstukken deze gevonden betekenissen heeft vormgegeven. Ik laat vervolgens zien dat een analyse van andere prominente vraagstukken met de door mij bepleitte aanpak waardevol is voor vervolgonderzoek.

Over de auteur

Thijs Lindner is cultuursocioloog en bestudeert de betekenissen die mensen geven aan maatschappelijke en politieke vraagstukken. Ook analyseert hij de uiteenlopende reacties van verschillende groepen burgers hierop. Deze vraagstukken gaan onder andere over sociale zekerheid, herverdeling, immigratie en de EU. Zijn werk verscheen in verschillende nationale en internationale tijdschriften en platforms, zoals *The British Journal of Sociology*, *Social Policy & Administration*, *Sociale Vraagstukken* en *Stuk Rood Vlees*.